

Jaroslava Hajnová

Střípky vzpomínek na konec války v Polné

Po přežití náletu hloubkových letců – kotlářů – na vlak v Ronově u Příbyslavi, v němž jsem se vracela na Štěpána roku 1944 domů od babičky ze Žďáru n. Sáz., jsem se moc ráda schovala v klidu své (Lázničkovy) rodiny v Polné. Tam jsem vlastně prožila poslední hektické dny druhé světové války. Na toto období mám pár výrazných vzpomínek. Je možné, že některý z pamětníků v nich najde chyby či nepřesnosti, vždyť jsou staré již 56 let. Snad mi budou prominuty možná i drobné nepřesnosti v posloupnosti dějů. Dnes už je nedokážu bezpečně určit, ale co je důležité, že zůstává podstata prožitků. Z nás, pamětníků, již hodně ubylo z těch, které ilegální Revoluční národní výbor /RNV/ pověřil ke konci války výkonem různých aktivit. Napadlo mě tyto události zaznamenat, aby nebyly zapomenuty, a aby zde zůstaly těm, co přijdou po nás.

V Polné ještě vládla poslední válečná zima, když na pokyn RNV byl ve městě pro dívky a mladé ženy zorganizován kurz první pomoci raněným a jejich ošetřování na lůžku. Dívkám a ženám od 16 do 21 let přednášel lékař, dr. Šafařík. Jedinou organizací, kde se mladí lidé směli scházet, tehdy bylo Kuratorium pro výchovu mládeže. Kurz probíhal pod jeho hlavičkou. Za četných podvečerů se frekventantky seznamovaly nejen s poskytováním první pomoci, ošetřováním ran, obvazovou technikou, ale i s prací a službou u lůžka. Pro práci v lazaretu tak byly připraveny Božena Hejduková, Věra Dušátková-Zemanová, Hana Pometlová-Luňáková, Irena Šancová-Štočková, Irena Turecká-Šamánková, Marie Vavroušková-Tůmová a Jaroslava Veselá-Hajnová. Na vybavení vyklizených místností a zřízení lazaretu na Kaplance bylo ještě brzy. V Polné bylo počátkem května roku 1945 ještě mnoho bdělých Němců. Říkalo se, že zde hledali zajatého generála Schörnera. Měl být držen v hotelovém pokoji, v prvním patře U Zlaté hvězdy.

Ve velké, původně sokolské místnosti v Zámku bylo stanoviště mladých lidí ze Sokola, skautů i ostatních dobrovolníků. Pohotovost zde měly i dívky školené v kurzech první pomoci. Chlapci byli připraveni konat služby kurýrů. Hlídky sledovaly na vrcholu obvodových zdí sokolského cvičiště pohyb německých vojsk na silnicích kolem města, a hlavně na hrázi Pekla. Právě tudy vedla jediná hlavní komunikace směrem na Jihlavu, Štoky a Německý Brod. Hlášení podávaly na NV, kde je od nich přebíral stábní kapitán Václav Kouklík, pověřený zajišťováním bezpečnosti města.

Počátkem května se z Varhánkova ústavu odstěhovaly zde ubytované příslušnice Svazu německých dívek – Bund deutscher Mädel /BDM/. Odjely tajně a se strachem před Malinovského armádou, která se k Vysočině rychle blížila.

Dne 5. května 1945 se z rozhlasu ozývala již jen čeština. Rozhlasáci podávali informace o veškerém dění v Praze a vyzývali národ k pomoci. To byl signál pro Rudolfa Vytlačila, francouzského legionáře a skauta. Vyvěsil poprvé naši československou vlajku na věži kostela. A hned poté se začaly objevovat vlajky na dalších budovách. Bylo až překvapující, kolik jich bylo přes válku zachováno. Nebo byly některé tak rychle ušity? Pak byl polenské veřejnosti představen ilegální Revoluční národní výbor. Za tribunu posloužil valník. Už tenkrát jako předseda vystupoval Jindřich Pešák, členy byli kpt. Václav Kouklík, dr. Jan Pochobradský, dr. Jan Pořícký, Václav Grábner a Josef Forstner.

Následovala, naštěstí krátká řádka dnů naplněných strachem, nejistotou a

po náletu sovětských letadel

zprávami o zverstvech Němců, zvláště oddílů SS, prchajících před Rudou armádou a doufajících, že se jim podaří včas se přiblížit americké Pattonově armádě, jíž by se dali raději zajmout. Wehrmacht i SS oddíly projížděly městem auty nejrůznějších typů, na tancích, motocyklech i na byciklech, dnem i nocí. Občas je střídaly kolony zubožených německých civilistů. Ti své děti a tu trochu majetku vezli na čemkoli, co mělo kola – v dětských kočárkách, na kárkách, na malých žebříňáčcích ručně tažených, šťastnější měli vozy tažené hovězím dobyt看em. Koně a auta jim jejich „soukmenovci“ už dávno zrekvírovali. Čtyři dny probíhaly ve městě relativně klidně, odmyslíme-

li si pohyb nekonečné kolony. Naše chlapecké hlídky přesuny sledovaly a pravidelná hlášení podávaly na radnici. Přitom sledovaly, jak se německá armáda zbavuje zbraní, jak je i s bedničkami munice odhazuje všude kolem silnic, kudy projíždí. Odhazovala je do příkopů, na louky, do polí, do potoků a rybníků, prostě všude, kam je to jen napadlo. A do toho se ozvala

ruská letadla, která ostřelovala prchající nepřátele na cestách. Při těchto náletech došlo i k bombardování Polné.

Při jednom z náletů dostala plný zásah Procházkova pila Na Podhoře, obuvnické družstvo a Čumplův domek na Jungmannově ulici. Na náměstí byla zasažena budova Okresního soudu i nedaleko odstavené a opuštěné auto, plně naložené municí. Všechny zmíněné objekty začaly po zásahu hořet. Munice na autě explodovala a v tu chvíli nezůstala na Husově náměstí a v přilehlých ulicích jediná skleněná tabulka v oknech celá. Zato chodníky byly zaváty závějemi střepů. Poslední bomba spadla na první nádvoří v Zámku. Hromady dřeva, které tu měli nájemníci vyrovnány, připomínaly pilotovi asi maskování těžké vojenské techniky. Za oběť padla staletá lípa a kus kamenné stěny, snad metr silné, v traktu, kde měl bednář Karel Chládek svoji dílnu se skladem.

Podle rozvrhu čekaly absolventky kurzu první pomoci v sokolské místnosti v Zámku. Tam je také zastihl pokyn RNV, aby ihned připravily lůžka pro příjem prvních raněných. Ta měla být „Na Kaplance“ ve vyklizených místnostech ČK, kde byla dosud umístěna poradna pro matku a dítě. Klíče měla jedna ze členek výboru ČK. Když jsme, my mladé, pro klíče přišly, odmítala vyjít ze sklepa, kde přecházela nálet. Po delším přemlouvání nám je nakonec vydal její manžel, který se nebál pro ně dojít do prvního patra. Pod přístřeškem na dvoře Pometlových byly uskladněné kovové postele s čerstvě nacpanými slamníky. Přestěhovat postele a slamníky byla s pomocí hochů otázka necelé hodiny. Prádlo ovšem nebylo žádné. A tak se skupinky děvčat rozběhly po městě a doslova žebrały o povlečení na postele a ručníky. Občané, z radosti nad koncem války, obětavě dávali ze svých, mnohdy skromných zásob, takže už dopoledne byl lazaret připraven k příjmu raněných. Snad mě paměť neklame, ale myslím, že náš první pacient byl ruský voják Valentin Indus. Jako první vstoupil do našeho města a byl postřelen do hrudi a na hlavě. V lesích kolem Polné se ukrývalo mnoho raněných německých dezertérů. Nechávali se celkem bez odporu zajmout našimi muži, kteří šli lesy „čistit“. A tak se během dne náš malý polní lazaret zaplnil.

Podle mezinárodních smluv jsme ošetřovaly jak Čechy, tak Němce. Naše muže jsme ukládaly do místnosti s okny do zahrady ke hřbitovu, Němci leželi v místnosti s okny ke kostelu. Malou, samostatnou místnost měl Indus, mladý krásný člověk, s těžkým zraněním. Pěči o něj převzal dr. Šafařík od dr. Tureckého, který Indusovi poskytnul první ošetření a zajistil mu přestěhování do lazaretu. Zde už Induse podle pokynů dr. Šafaříka ošetřovala Irena Šancová, tehdy ještě ani ne šestnáctiletá. Všichni dělali všechno pro to, aby mohl být těžce raněný voják převezzen do Německého Brodu.

Teprve v pozdním odpoledni se podařilo najít nákladní auto schopné jízdy, které pak řídil Alois Bukovský. Nejnutnější zdravotní péči na cestě poskytovaly zdravotní sestra Marie Motlová a dobrovolná pracovnice Irena Tuřecká. Bezpečnostní doprovod zajišťovali František a Ladislav Cihlářovi.

Za ten první den nás potkalo tolik událostí a tolik dojmů, že i přes skoro nepřekonatelnou únavu jsme žádná ani na chvíli neztratila pozornost. Nešlo to, nervy byly, jak se říká, „na pochodu“. Tu noc měla se mnou službu Božena Hejduková. V časných ranních hodinách, skoro ještě za tmy, se začaly z lesů od Brzkova a Hrbova k Polné stahovat německé tanky. Snažily se, ještě za tmy, projet městem na Prahu. Školská brána vedle Kaplanky pro ně však byla úzká. První tank tam uvíznul. Na to okamžitě reagovala posádka jediného ruského tanku, který stál vedle spáleniště budovy soudu, na náměstí poblíž mohutné břízy, která tam tehdy rostla. Jeho postavení nebylo výhodné, protože kromě břízy mu ve výhledu vadil i pomník padlých. A tak střely, které vypálil, proletěly vlevo od brány nad okny, prorazily strop a explodovaly v I. patře, v kanceláři Péče o mládež. Kaplanka nemá sklep, a proto jsme s našimi „znanostmi“ balistiky přestěhovaly naše muže honem na podlahu pod okna. Nad ně jsme přetahaly postele jako „kryt“. To je mělo podle našeho přesvědčení ochránit před zbloudilou kulkou. Nevím, jestli by to pomohlo, našťěstí žádná nepřiletěla. Po střelbě ruského tanku se Němci vraceli, odkud přijeli. Tank, který stál ve Školské bráně několikrát vypálil na ruskou posádku na náměstí. Jeho střely však létaly směrem k domu Hlaváčových (dnes obchodní dům Vala), kde urazily kus rohu domu a směrem na dům Hladíkův, kde se střela zabořila do stěny, aniž by vybuchla. V domě čp. 43, patřícím tehdy Vomelovým, byla ve zdivu delší dobu zabořená bomba. Snad po ruském náletu. Na Polnou byly také shozeny zápalné bomby, a sice na márnici hřbitova sv. Barbory, u kostela sv. Kateřiny a do Radoušova zahradnictví, požár našťěstí nezpůsobily. Když se potom venku střelba uklidnila, vyprávěla mi moje matka, která jako jediná členka Červeného kříže byla s námi po celý den i noc, jak ji Indus stále volal, říkal jí „mama“, držel ji za ruku a bál se, aby neodešla.

Pomalu se již rozednívalo, když jsme uslyšely venku volání, jako kdyby někdo někoho vítal. Opatrně jsme vykoukly a uviděly matku Ireny, paní Tureckou, úplně zoufalou strachem o dceru. Byla v takovém stresu a psychicky na dně, že si vůbec neuvědomovala, že zdraví a vítá německé tanky. Němečtí vojáci na ni mávali také a myslím si, že tento její omyl jí tenkrát zachránil život.

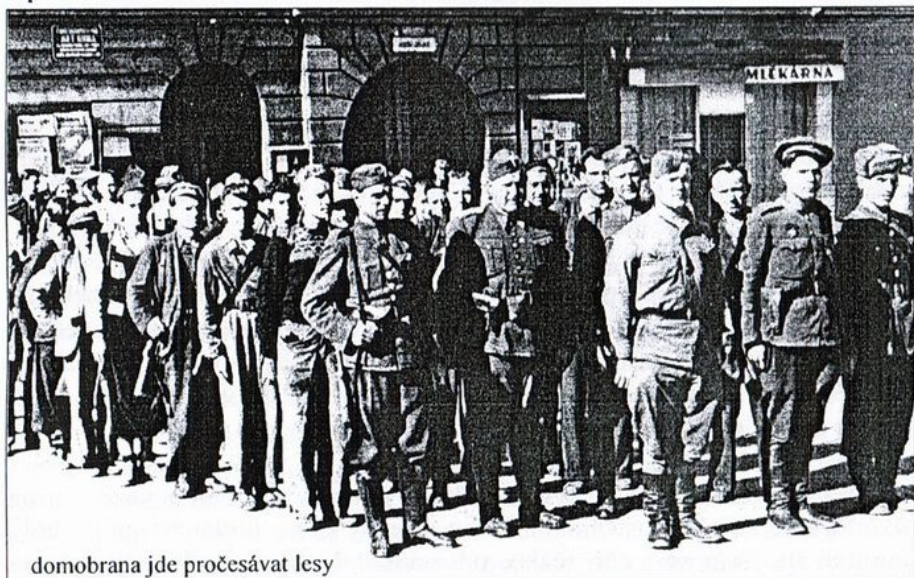
Dopoledne se vrátili všichni, kteří jeli s raněným Indusem. Dověděli jsme se, že jim při zpáteční cestě Němci zrekvírovali nákladní auto a je vysadili někde v prostoru u Štoků. Museli jít domů pěšky. Brzy je přepadla tma a

bylo nebezpečné pokračovat chůzí kolem lesů plných dezertérů. Zastavili se proto na jakési louce s příkopem zpevněným betonovými skružkami a protože byli unavení, zalezli do skruží, aby tam přečkali noc. Muži ale nezvládli vodorovnou polohu, protože pro ně tento den trval už o mnoho déle, než jen 24 hodin. Unavou usínali a některý z nich začal nahlas chrupat. Ostatní ho tahali stále za nohu, aby zůstal bdělý a neprozradil jejich úkryt Němcům, kteří přes louku přecházeli a přes příkop skákali. Kdoví, jak by to bylo dopadlo, kdyby je našli. Takto se všichni vrátili utmácení, bledí a ospalí, ale zdraví a v pořádku domů.

Když se zahájily ranní práce v lazaretu, zjistilo se, že jeden z Němců, který měl rozdrčený hrudní koš, jak ho tank přimáčknul ke zdi, a ležel v místnosti kudy proletovaly střely z tanků, nezvládnul svěrače a přihodilo se mu to, co se někdy lidem ve vypjatých situacích stává. Moje matka mě se suverénní samozřejmostí poslala dát ho do pořádku. Nevím, jestli si vůbec uvědomila, že já jsem do té doby viděla nahého mužského jen na obrázku v knize „Domácí lékař“, kterou jsme si doma s mými bratry tajně prohlíželi. Tenkrát ještě život neměl proti dnešku tak rychlý spád. Byli jsme nezkušené, silně naivní, ba hloupé, zvláště v tomto ohledu. Ale vzala jsem umývadlo s vodou, pomůcky k mytí a se zřejmým studem, rozpaky a nechutí jsem se blížila k posteli. Tehdy byla v rodině dr. Michálka zaměstnaná jako společnice nemocné paní Michálkové starší kvalifikovaná sestra s celoživotní praxí. Často nám přicházela ve volných chvílích pomáhat. Ta mě uviděla i s mými pocity, vykázala mě ven a očistu provedla sama. Jak já jsem jí byla vděčná!

Jednou odpoledne se objevila ruská motospojka, klučik asi 18, nanejvýše 19 roků. Na jedné ruce mu visel malíček jen na podkožním vazivu a na kůži. Rychle ho chtěl ustříhnout, že ho pohyby skoro utrženého prstu bolí. Domlouvala jsem se s ním těžko, on neuměl česky ani německy, já neuměla rusky. Bála jsem se toho zákroku, ale když na mě nakonec namířil pistoli, rozuměla jsem hned a strach mě k operaci dohnal. Jakmile jsem mu ruku ošetřila podle jeho přání a zavázala, nasedl na motorku a odjel, prý na Velké Meziříčí. Dnes bych za takový výkon šla před soud, tenkrát bylo ale všechno jinak. V jednom z prvních dnů, když se z lesů začali stahovat ranění Němci, byl lazaret již tak přeplněn, že je bylo nutno uložit provizorně aspoň na podlahu v budově děkanství. Většinou to byli mladí kluci, sotva škoře odrostlí. Ti, které v „Hitler Jugend“ tak zfanatizovali, že po skončení školní docházky šli se zbraní v ruce položit životy za Führera. Někteří s nadšením dobrovolně, jiní byli odvedeni násilím. Lékař procházel mezi nimi a ošetřoval je se dvěma nejmladšími pracovníci, Hanou Pometlovou a Irenou Šancovou. Tihle „vojáci“ chytali děvčata za nohy a úpěnlivě

prosili, aby jim nějak pomohla od bolesti. Byl mezi nimi jeden se zraněním nohy. Lékař nařídil rozstříhnout nohavici, aby se k ráně dostal. Ale v lazaretu, vybudovaném doslova za pochodu, jsme tenkrát neměly po ruce nůžky. A tak někdo nabídnul zrezivělý nůž, kterým děvčata, za nepředstavitelných bolestí toho kluka, nohavici pižlala. Pak se ukázalo, že celá noha, až ke kyčlím, je zachváćena snětí, došlo už i k celkové otravě krve. Z očí toho kluka, kromě bolesti a strachu, vyzařovala i víra a naděje, že mu doktor pomůže. Jenže tomuhle „vojákoví“ už nebylo pomoci, ani kdyby se noha v tu chvíli amputovala. Byl to konečný důsledek delšího pobytu v lese bez ošetření. Tuto vzpomínku nelze vymazat až do konce života z paměti.

Počet lůžek v lazaretu bylo nutno rozšířit. Asi 30 lůžek vybavených i prádlem zůstalo ve Varhánkově ústavu po BDM. A tak se začalo se stěhováním. Ten den jsem měla nějakou pochůzku ve městě a při návratu mi Hana Pometlová, která stála nad schůdky přede dveřmi, řikala: „Nechod' tam! Nahý tělo za korunu!“ Dívala jsem se na ni překvapeně. Pak mi vysvětlila, že moje matka ještě s jednou sestřičkou sehnaly dvojce dřevěné necky a čtyřmístnou lavici; pomocí kropící konve prováděly očistu zavšivených a zanedbaných vojáků Wehrmachtu. Lavice uprostřed, z každé strany jedny necky, nazí chlapi seděli střídavě tak, aby měli nohy ve vodě. Byli namydlení, vydrbáni, opláchnuti vodou z kropiček, nazí zabaleni do čistých prostěradel, aby neprenesli „něco“ s sebou v prádle, a stěhovali se do Varhán-

kova ústavu. Abychom nemusely asistovat u mytí, nosily jsme s Hanou ty vojáky v prostěradlech na nosítkách po Šancích, stejně jako muži. Od nás je přebíraly v ústavu další ženy a my jsme se úspěšně vyhnuly pohledu na nahotu.

Při práci u lůžka jsem musela často překonávat chvíle plné rozpaků. To třeba, když se mému kamarádu zaseklo pár střeplin do míst, kde záda začínají mít špatnou pověst, bylo trapně mně i jemu při převazech a čistění ran. Taky mi utkvělo v paměti, jak jsem krmila polévkou toho vojáka s rozdrceným hrudníkem. Byl to beznadějný případ, ale držel se! Stále naříkal, jaký má hlad, až mi doktor řekl: „Dej mu polévku!“ Poslechla jsem a začala ho krmit, byl totiž tak slabý, že by ani lžiči neudržel. Jedl hltavě, opravdu měl velký hlad. Pak se mu svezla ruka z postele, vrátila jsem mu ji zpátky. Když se to opakovalo asi třikrát, zabalila jsem mu ji do deky a krmila dál, dokud mu nezačala polévka vytékat koutkem úst zpátky. Na mou otázku, jestli ještě chce jíst, mi jeho soused řekl: „Der hat schon genug“ (Ten už má dost). A opravdu, ten voják při jídle zemřel.

Do nemocnice v Jihlavě byli soustředováni vážněji ranění Němci. Dne 25. května nám odtud předali 14 pacientů na doléčení. Byli to mladší vojáci, tak asi v našem věku. Z nejhoršího už byli venku, byli šťastni, že je po válce. Z nás měli náramnou legraci, když viděli, jak se i po těch třech týdnech v lazaretu stále ještě stydíme. Zvláště jeden uličník, takový statný mladý kluk, raněný ve slabinách, byl ještě stále vybarvený do modrozlutě-zelena a masivně oteklý v podbříšku. Při vizitě mi nařídil doktor přikládat octanové obklady na otok. Všechny mladé ošetřovatelky z něj byly rozpačité. On to na nás poznal, a tak kdykoli šla některá z nás kolem jeho lůžka, odkrýval deku a choval se jako exhibicionista. Moc se na náš účet bavil. Znovu mě zachraňovala Marie Motlová: „Dej mu octan do láhve. Ruce má zdravé, ať si mění obklady sám.“ A měla pravdu, taky to tak šlo.

V lazaretu nám zemřel i jeden polenský školák, Mirek Musil. V ruce mu vybuchnul granát a střepiny ho smrtelně zranily na břicho a v podbříšku. Na příkaz doktora jsem ještě stačila doběhnout pro jeho matku, aby hned spěchala do lazaretu, chce-li ho ještě vidět živého. Stihla to, synek jí pak zemřel v náruči. Byl to jeden ze sedmi zmařených životů polenských občanů v důsledku manipulace s pohozenou municí. Ta byla sice sbírána a skládována, ale na službu ve skladu doplatil životem i zkušený legionář Josef Vaněk, kterému rovněž vybuchl granát v ruce. Granát vyoraný na poli v Janovicích utrhnul ruku místnímu občanu při polní práci. Podobný úraz utrpěl i učeň řezníka Emanuela Procházky. Pohozenou municí našel na dvoře řeznictví a při manipulaci s ní mu explodovala a vyrvala mu sval-

stvo na dlani. Přitom měl celkem štěstí, protože okamžitá a hlavně správná pomoc dr. Šafaříka s následnou operací v nemocnici mu ruku zachránily.

O život tehdy přišel i polenský občan starý pan Fukátko. Tehdy si Rusové odněkud přivezli prase a zeť pana Fukátka, řezník Alfons Vítek ve dvoře u Fukátků prase porazil a zpracoval. Po večerním hodování se nechtělo vojákům shánět nocleh. Proto jim pan domácí nabídnul k přespaní jeden pokoj, který uvolnil. Ráno však se zděšením zjistil, že jsou pryč nejen Rusové, ale i všechno, co se dalo ukradnout a odvézt. Rozčilený šel ty vojáky hledat a došel až k nádraží. V místech proti hostinci U Nádraží chtěl přejít silnici, kterou s velkým rachotem projíždělo mnoho vojenských vozidel. Skoro hluchý pan Fukátko neslyšel právě přijíždějící tank a vstoupil mu do cesty. Nejspíš hrana krytu tankových pásů mu prorazila lebku na spánku. Zemřel na místě.

K léčení jsme přijímali i německé civilisty. Těm se za války s velkou ironií říkalo „národní hosté“. Byly to nejen mladé, dospělé ženy, staří lidé, ale i malé děti. Byli raněni při úsilí dosáhnout západní hranice – americké zóny. Často se ti nejhůře ranění přesouvali po uvolnění lůžek do jihlavské nemocnice. Taky se stalo, že dr. Šafařík ošetřil velice poraněnou ruku mladému ruskému vojákovu a poslal s ním Irenu Šancovou, aby zastavila nějaké vozidlo, kterých tu stále jezdily celé dlouhé kolony na Prahu, a ti, aby ho vzali s sebou do nemocnice v Německém Brodu. Dlouho se jí nedařilo, až si dodala odvahy a vstoupila do cesty ruskému důstojníkovi. Informovala ho o ošetření vojáka a požadavku lékaře, aby byl přepraven do špitálu. Tedy celkem jednoduchý úkol. Ruský důstojník, který o sobě prohlašoval, že je taky doktor, se vyjádřil, pro naše lidi, nepochopitelně a neuvěřitelně. Nikam ho neodvezou, ať si dojde do nemocnice pěšky. I tak se zacházelo s vlastními lidmi, kteří byli raněni při riskování ztráty života ve válce.

Lékařskou péči po celou dobu trvání lazaretu zajišťoval, vedle práce ve vlastní ordinaci, dr. Šafařík. Později mu pomáhal rumunský lékař, který do Polné dorazil s rumunským vojskem.

Někdy začátkem června 1945 jsem byla pověřena hospodářským vedením lazaretu. Dostala jsem k ruce šest německých zajatců, kteří vařili nejen pro lazaret, ale myslím, že i pro zbylé zajatce, kteří zde ještě zůstali. Tito muži měli na starosti také úklid budovy a jejího okolí. Potraviny jsme dostávali z RNV, kde se soustřeďovali nejen zajatci, ale i kamiony s potravinami. Těm se celou válku říkalo „berušky“. Tato auta celé roky války projížděla obsazeným územím a „brala“, na co přišla. Měli jsme tedy dost zásob na vaření, tuků a jiných, někdy i vzácných, potravin. Maso jsme odebírali naproti lazaretu od koňského řezníka Sedláka. Koňů bylo dost, zvláště raněných, a ty bylo nutno včas porazit.

Dny utíkaly jeden za druhým při té starosti o kuchyň a pořádek celkem bez výraznějších změn. A v tom fádním šedivějším období se vrátil z koncentračního tábora Dora Sangerhausen místní mladý muž Lojzík Štoček. Naší rodině přinesl pozdrav od mého strýce, se kterým byl internován. Protože strýc prošel na začátku války několika koncentráky, a byl už starší a slabý tak, že by byl nedošel vlastními silami, jak se to podařilo těm mladým, čekal na dopravu organizovanou Červeným křížem. Chtěla jsem se o něm dovědět víc. Šla jsem tedy se Štočkem na procházku po silnici k Věžničce kolem Březiny. Naprosto nečekaně před nás z houštiny vyběhli dva rumunští vojáci. Vypadali, že jsou vyzbrojeni jen klacky z lesa. A hned po nás žádali „bumagy“, a že musíme jít s nimi. To jsme z jejich posunků nějak pochopili. Lojzík mi říkal: „Uteč honem, je mi jasné, co chtějí.“ A já jsem se po chvíli zdráhání, kdy jsem si hrála na hrdinu, dala skutečně na útek. Za rohem pole se vzrostlým obilím jsem si naoko zavazovala botu, a jakmile vojáci s mým kamarádem zašli za roh, dala jsem se do běhu přes louky a pole směrem na dobroutovskou silnici. Teprve pak jsme viděli, že Rumuni ozbrojeni byli. Buď jsem měla velké štěstí, nebo oni neuměli střílet, ale na silnici jsem dokázala doběhnout. Tam se mě ujali ruští vojáci s jakýmsi povozem a odvezli mě na radnici. O celé příhodě jsem rychle informovala kapitána Kouklíka. Ten se ihned spojil s rumunskými důstojníky a pro Lojzika šel s nimi. Jenže mezitím Rumuni pod pohružkou zastřelením Lojzika - po okradení a zbití - poslali do Ochoze. Druhý den Lojza přišel jako pacient do lazaretu, bez zlatého prstenu, který měl po svém otci, zato s masivními podlitinami a úplně novou mírovou zkušeností. Rumunští důstojníci vydali rozkaz k nástupu celého osazenstva vojenského tábora v prostoru na Bratských loukách a Lojzík Štoček měl určit pachatele. V Polné se pak šušovalo, že aktéři události byli popraveni. To už ale nikdo nevěděl přesně, možná to byly jen fámy pro uklidnění veřejnosti.

V souvislostech s rumunskými vojáky dislokoványými v květnu a červnu roku 1945 v Dobroutově a Věžničce si vzpomínám ještě na jednu příhodu, která byla spíše humorná. Rumuni se pohybovali hodně i v Polné a v dalších okolních vesnicích. Kdesi zrekvírovali ovce a pásli je na poli za naší zahradou. Asi se jim víc líbila tráva za drátěným plotem, rozpletli ho proto a ovce hnali do zahrady, kde právě pracoval můj otec. Ten rok bylo teplé jaro, sazenice zeleniny byly už pěkně vzrostlé, a tak mu bylo líto nechat je sežrat ovčím. Ovčí návštěva se mu vůbec nelíbila a snažil se „pasákům“ vysvětlit, že to se nedělá. Jenže oni by byli neposlechli, i kdyby rozuměli. Táta vzal proto sáček s nějakým hnojivem, začal ho na trávu sypat a přitom ukazoval, že ovce uhynou. To majitele ovčí vylekalo, tak ovce vyhnali a sami ten plot znovu zapletli, aby ovce už do zahrady nemohly.

Utekl i červen a lazaret se pomalu začal likvidovat. Poslední prázdniny před nástupem na studia jsem chtěla strávit u tety v Poděbradech. Mezitím se vrátil už i strýc z koncentráku. Snad změna prostředí a stravy způsobila, že ho svědilo celé tělo. Bylo mi ho líto, protože jsem měla podobné pocity na hlavě. Moje přepečlivá teta se mi podívala do vlasů a vyděsila se, když zjistila, kolik vši se mi po hlavě prohání. Nedaly se tenkrát zlikvidovat jinak, než natřít vlasy petrolejem, zabalit do šátku a po týdnu proceduru opakovat. Jen tak jsem se mohla těch „breberek“ zbavit. Je jasné, jak jsme obě „voněly“, teta i já, a s námi celý byt. A pikantní na tom je, že jedna z mých přítelkyň, když jsme asi po 50 letech vzpomínaly na společnou dobu prožitou v lazaretu, se přiznala, že na tom byla stejně. A další se přiznala teď nedávno. A tak nevím, jestli se to těm ostatním vyhnulo, nebo vešky dokázaly úspěšně utajit.

A to byl zlatý hřeb našeho působení v polenském polním lazaretu. Žádou odměnu, a myslím, že ani poděkování jsme od nikoho nedostali. Jen ty vešky od vojáků. Získali jsme však vědomí, že pokud nám síly a vědomosti stačily, pracovali jsme pro dobrou věc a s velkým nasazením bez ohledu na nebezpečí, a často s neskonalou únavou. Zůstalo nám na tu dobu mnoho vzpomínek a já jsem se s vámi, milí čtenáři, právě teď o ty nejživější podělila. Přání mám jen jedno. Aby už nikdy nikdo neměl příležitost tak smutné a bolestivé události prožít.

oo

Milan Šup

Kočár Josefa Kubička z Polné

V postupně rekonstruovaném areálu zámku v Ctěnicích, městské části Prahy 9 – Vínor, byla v minulém roce otevřena expozice historických kočárů z období 18. - 20. století. V památkovém objektu ve správě Pražské informační služby /PIS/ je vystaveno devatenáct historických kočárů – landaurů, berlin, mylordů, kočáry fiakristů, poštovní dostavník a mohutný bohatě zdobený slavnostní kočár kupé berlina z roku 1720, používaný pražským arcibiskupem. Je zde i selská bryčka s košatinou a také řeznická bryčka s korbou za kozlíkem, která sloužila řezníkům pro převoz jatečních zvířat. A právě tento exponát musí potěšit každého Poleňáka. Na zadní straně opěrky kozlíku je umístěna plechová firemní tabulka, kde stojí napsáno: *Josef Kubiček,*

řezník a uzenář, POLNÁ. Je označena jako exponát z první poloviny 20. století ze sbírky Národního zemědělského muzea. Škoda, že na rozdíl od některých jiných exponátů označených zemí původu a renomovaného výrobce kočáru, údaj o výrobcu u polenské bryčky chybí. Nepochybně byla vyrobena některým z polenských kolářů. Vždyť počátkem 20. století působilo v Polné ještě šest mistrů tohoto krásného, dnes již zaniklého řemesla. Možná byl výrobcem právě pan Fichtner, Bergmann, Jelínek, Landa, Vetchý nebo jeden z posledních kolářů pan Vacek, který řeznickou bryčku pro pana Kubíčka vyrobil.

Rozsáhlá expozice seznamující návštěvníky s historií výroby kočárů je zajímavá již od úvodního panelu s názvem „Na počátku bylo kolo“, který informuje o jeho vzniku 3200 let před naším letopočtem, až k panelu o vzniku prvních kočárů v maďarské obci KOCS, která se výrobou lehkých osobních vozů natolik proslavila, že jsme se s jejím názvem nevědomky seznámili již v prvním našem osobním vozidle – kočárku. V dnešní maďarštině totiž znamená „kocsi“ každý osobní vůz včetně automobilu. Nedaleké Slovensko převzalo do svého jazyka tento název jako „koč“, čeština pak jako kočár, můžeme pokračovat němčinou „die Kutsche“, angličtinou „coach“, francouzským „coche“, atd. Od maďarského slova „kocsis“ /vozka/ máme českého kočího, Němci Kutschera, Rusové kučera, atd.

Závěrem můžeme sportovní terminologií konstatovat, že Polná díky Josefu Kubíčkovi a jeho řeznické bryčce, která našla v areálu ctěnického zámku mezi historickými kočáry své trvalé místo, v Praze zabo-
dovala.

oooooooooooooooooooooooooooooooooooo

Zdeňka Skočdoplová

Polná v kalendáři

Královéhradecká diecéze vydala pro rok 2001 stolní kalendář ***Církevní památky královéhradecké diecéze***. Na straně připadající pro 15. týden /9. – 15. dubna/ je fotografie oltářního obrazu sv. Barbory z nedávno restaurovaného hřbitovního kostela sv. Barbory v Polné s tímto textem:

„Městu Polná nedaleko Jihlavy dominují dva impozantní kostely. Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie byl postaven ve 13. století, kdy byla Polná povýšena na město. Oltářní obraz sv. Barbory od I. Raaba zdobí stejnojmenný hřbitovní kostel, vysvěcený roku 1725 a generálně opravený v loňském roce. Stavba postavená na půdorysu kříže má cenný interiér, konkrétně nástrovní malby a fresky z 18. století. Na hřbitov je příchod branou zdobenou sochou sv. Barbory z roku 1720.“

Připomeňme si, že kostel Mateřije Božije /Matky Boží/, jak byl v nejstarších listinách nazýván, byl spravován řádem německých rytířů od roku 1242. Z méně známé listiny pražského biskupa Tobiáše z Bechyně, datované 9. června 1293 se mj. dovídáme: „...Vikart a Závíš z Polné potvrdili patronátní právo kostela v Polné bratřím křížovníkům řádu sv. Marie německého domu z Řepína se třemi vesnicemi, z nichž dvě se nazývají Jankov, třetí však Zábornou, se vším příslušenstvím.“ Komenda německých rytířů se v Polné udržela až do počátku 15. století. Posledním jejich představeným je uváděn v roce 1409 Jan komendátor. Kostel Matky Boží je od poloviny 15. století uváděn jako kostel Panny Marie a v roce 1563 je poprvé zmíněn pod děkanstvím. Zda však byl již ve 13. století kostelem farním nelze spolehlivě doložit.

oooooooooooooooooooooooooooo

Milan Šup

Mlýny a mlynáři na Polensku, část II.

Dobrourov. Historii dvou dobrourovských mlýnů napsal v roce 1965 dobrourovský důchodce František Havlíček. Z obsáhlého záznamu, který jak uvádí „napsal proto, že co bude napsáno a opatrováno, bude také uschováno pro další lidské pokolení a to, co nebude napsáno, bude jistě po čase zapomenuto.“ Díky panu Havlíčkovi bylo možné uvést v tomto pojednání podstatné údaje o mlýnech v Dobrourově.

Pod hrází obecního rybníka uprostřed dobroutovské návsi stojí od nepaměti dřevěný mlýn zvaný „Krcálek“, který zub času a modernizace z provozu již vyřadily. Mlýn byl dřevěný se dvěma kaposvitými koly. Menší kolo pohánělo dřevěné stoupy na výrobu krup z ječmene, druhé, větší kolo hnalo mlýnské kameny. Mlýnice měla dvě podlaží. V prvním patře byly dva mlýnské kameny, přes které se muselo obilí až šestkrát přehnat, než bylo semleto. V přízemí byla moučnice a nedostatečně semleté obilí se po schodech vynášelo v pytlích do násypných košů nad mlýnskými kameny. Při této namáhavé práci pomáhali mlynáři i mleči při mletí jejich vlastního obilí. V minulosti se v tomto mlýně také tlačil ze lněného semene olej.

V roce 1770 byl mlynářem Pavel Drobny, po něm Matěj Drobny a pak Vavřinec Drobny s manželkou Kateřinou. V roce 1829 se do mlýna přizemnil Němec Matěj Weber, později psaný Vebr, z Červeného mlýna na Sá-zavě. V Dobroutově se adaptoval a počestil. Od roku 1862 do roku 1871 hospodařil na mlýně jeho syn Jan Vebr. Mlýn od Jana Vebra koupil jakýsi Landa, od něho Koudela a v roce 1878 František Křehlík ze Znětínku, kde měl pronajatý panský mlýn. Křehlík byl původem Moravan, který téměř osm let „vojákoval“ u kanonýrů. Zřejmě proto jeho častými hosty ve mlýně bývali rakouští vojenští vysloužilci. Mlynářskému řemeslu rozuměl velmi dobře, sám opravoval veškeré zařízení mlýna, včetně nakřesání mlýnského kamene. Pocházel ze starého mlynářského rodu Křehlíků, rozvětveného na Žďársku a Meziříčsku. Po jeho smrti převzal mlýn jeho zeť Václav Vlk, bývalý panský hajný v lese Březina. V roce 1913 dal do mlýna postavit válcovou stolicí s výtahem. V roce 1937 předal mlýn svému synovi Václavovi, který v roce 1945 starý dřevěný mlýn zbořil a vystavěl nový s moderním zařízením a s hastrmanem vymalovaným nad vstupními schody do mlýna. Po smrti starého pana otce Vlka v roce 1957 byl v roce 1960 mlýn zastaven. Místní JZD zde ještě po dobu jednoho roku šrotovalo obilí.

Během obou světových válek vypomáhali mlynáři na dobroutovském mlýně občanům moukou i mletím obilí „na černo“ a riskovali tak, zejména za nacistické okupace, věznění i život.

Druhý mlýn v Dobroutově býval za starých časů na místě dnešního domu čp. 14 - u Dajčů - , nad kterým býval také velký rybník. Kdy mlýn zanikl, není známo. O jeho existenci svědčí jen znatelná strouha /vantroky/, do které byla přiváděna voda z potoku na „Bubci“, nad vesnicí.

Podle starých pověstí byl prý ještě nedaleko lesa Ochoz na kótě 579 větrný mlýn. Mezi Dobroutovem a Janovicemi na Ochozském potoku pak

další mlýn „Na Okrouhlíku“ u zaniklé osady Okrouhlice. Bohužel, ani o těchto mlýnech více informací nedohledáme a zůstaneme pouze u ústních legend.

Vraťme se ještě krátce k Vlkovu mlýnu. Každý rybník měl svého hastrmana a měl ho i rybník u mlýna v Dobroutově. Vyprávění o dobroutovském hastrmanu zaznamenal rovněž pan František Havlíček včetně hastrmanské písničky začínající slovy: „V Dobroutově jedna panna milovala hastrmana – cha cha, šla k muzice přes jednu hráz, měsíc svítil, byl krásný čas...“ Koncem šedesátých let 20. století vymaloval na betonovou stěnu stavidla nádherného hastrmana, sedícího na vrbě, učitel Josef Kos z Polné. V ladovském stylu hrudkou ztvárněnému vodníkovi „dělají společnost“ tančící lesní žínky a velký žabák, kráčející na vandr. Milé kresby o rozměru přibližně 2 x 5 m jsou místními občany po čase obnovovány a jezdí je sem obdivovat turisté.

Brzkov. Na bývalém polenském panství stával mlýn i pod obcí Brzkov. Podle pověsti to byl dřevěný mlýnek, který pro nedostatek vody brzy zanikl. Podle pamětníků bylo ještě v roce 1935 možné nalézt v loukách stopy po bývalém mlýnském náhonu.

Hrbov. Tato obec byla ve srovnání s Brzkovem na vodu mnohem bohatší a v minulosti zde byly mlýny tři.

Nejstarší, dřevěný mlýnek, stával v místech „Pod Vápenkou“. Nad ním býval velký rybník, ze kterého byla přiváděna náhonem voda na mlýn. Hráz rybníka je znatelná dodnes a v lesíku při troše pozornosti lze nalézt zbytky kamenných základů po bývalém mlýnku. Podle lidového vyprávění zde stál již koncem 13. století.

Druhý prastarý dřevěný mlýn byl na Skryšovském potoce, na polovině vodního toku mezi Hrbovem a Skryšovem, proti Foltově lesní stráni. Dodnes se zde říká „Na mlýnku“. Náhon vedl pod Rabochovým lesem a voda vedená na mlýn měla poměrně velký spád. Pozemky „Na mlejnkou“ byly majetkem Tomáše Krézla, který v místech dnešního kamenolomu vlastnil malou vodní pilu.

Třetím a nejdéle provozovaným byl Dobrovolného mlýn v čp. I, na kraji obce, při příjezdu po vozovce od Polné po pravé straně. Podle písemného záznamu majitele usedlosti Jaroslava Dobrovolného, postoupeného polenskému badateli Rudolfu Radoušovi, se o jeho a hrbovských mlýnech dovíme: „Dle záznamu z roku 1380 byl nynější mlýn dvorem panství polen-

ského. Také tehdy byl již v Hrbově mlýn, polohou o něco níže, pod Dvořákovou loukou, která byla tehdy panským rybníkem. Pod ním stával původní dřevěný mlýn. Pod zbytkem hráze rybníka je dosud patrné místo po starém mlýně, který pravděpodobně odnesla voda a později byl postaven náš mlýn. Ten dosud stojí. Dle plánu z roku 1838 patřil tento mlýn Antonínu Strnadovi, jehož potomci žijí v Příbyslavi. Jeden ze Strnadů byl mlynářem v Příbyslavi u firmy Amylon. Z rukou rodu Strnadů byl prodán mlynář Pytlíkovi a kolem roku 1890 koupil mlýn Václav Dobrovolný z České Jablonné. Jeho nástupcem byl syn František a od roku 1940 vnuk Václav Dobrovolný.“

Podle vyprávění pětadevadesátileté paní Dobrovolné, která se do mlýna vdala v roce 1939, se zde již jen šrotovalo obilí. Voda byla přiváděna z rybníka Baba, kterým protéká Skrýšovský potok, náhonem. Ten byl postupně zasypán v sedmdesátých letech 20. století. Uprostřed rybníka s obnovenou hrází, novým stavidlem a výpustí z roku 1999 je pěkný desetimetrový ostrůvek. U paty hráze dodnes stojí kamenný půlmetrový sloupek s označením na jeho hlavě: ADo /Anno Domini/ 1882.

Věžnice. Koncem 18. století byly v dnešní Věžnici mlýny dva, vlastně tři. V Horních Věžnicích byl mlynářem Martin Čejka, v Dolních Věžnicích Matěj Laštovička.

Druhý mlýn v Dolních Věžnicích, spadající pod správu obce Šlapanov, byl známý pod názvem „Lutriánský“ nebo „Na Lutriánu“ a patřil počátkem 20. století Josefu Laštovičkovi. Zde jako perličku si připomeňme dva zápisy z Pamětní knihy města Polné. Lutriánský mlýn stojí asi 400 metrů za Věžnicemi směrem na obec Šlapanov a Havlíčkův Brod, prakticky o samotě. Ve dvacátých letech 20. století byl přepaden. Kronikář Břetislav Rérych zaznamenal: „1924 – Velkou senzací prosince bylo po celém okolí přepadení mlynáře A. Laštovičky v Lutriánském mlýně a jeho služky, kteří ošetření byli MUDr. Michálkem a dopraveni do nemocnice. Lupič zasadil mlynářovi a služce těžké rány tyčí do hlavy, ale na pokřik služky utekl. Později označen byl z přepadení lupič Krása.“ Dodejme ještě, že poslední mlynář Laštovička byl za I. světové války dva roky v zajateckém táboře na Sibiři a do mlýna se vrátil až v roce 1918. Dožil se vysokého věku.

Poděšín. V Poděšíně klapal vodní mlýn ještě počátkem 20. století. Majitelem a mlynářem byl Josef Rosecký.

Někteří majitelé mlýnů, v tomto na lesy bohatém kraji, vlastnili a provozovali i pilu a v 19. století se zabývali, kromě výroby škrobu z brambor, např. i výrobou šindele. Mlynáři se se dřevem setkávali při stavbě nebo opravě mlýna, vantroků i dřevěných můstků a lávek. U mlynářů se předpokládaly i kamenické dovednosti při křesání mlýnských kamenů. Znalost vodního práva byla pro ně samozřejmostí. Bývali to opravdu mistři svého řemesla. V obci společně s kantorem a farářem mívali významné společenské postavení.

Horácky skromné i výstavnější klapající vodní mlýny v malebných údolích čistých potoků a rybníků, uprostřed luční zeleně a lesů vonících z nedalekých strání, patřily ke koloritu tohoto klidného koutu Českomoravské vysočiny.

Závěrem uvádím přehled vodních mlýnů v regionu Polenska /cca do 10 km od Polné/ dle Kudrnáčova Adresáře z roku 1903: Kamenná, okr. Štoky – Jan Martínek, mlýn s pilou; Německý Šicendorf, okr. Štoky – František Klusáček, mlýn s pilou; František Procházka, mlýn s pilou; Dolní Věžnice, okr. Štoky – Václav Laštovička, mlýn; Josef Procházka, mlýn; Strítež, okr. Štoky – Josef Bolech, mlýn s pilou; Šlapanov, okr. Štoky – Josef Laštovička, Lutriánský mlýn s pilou; Polná – Otto Fiala, Podleský mlýn; Antonín Pospíchal, Podhorský mlýn; Jan Štohanzl, Borský mlýn; Dobrouť, okr. Polná – František Křehlík, mlýn; Hrbov, okr. Polná – Václav Dobrovolný, mlýn; Nížkov, okr. Polná – František Hrubý, mlýn; Alois Laštovička, mlýn; Poděšín, okr. Polná – Josef Rosecký, mlýn; Horní Věžnice, okr. Polná – Matěj Procházka, mlýn s pilou.

Použitá literatura:

- Klempera Josef, *Vodní mlýny v Čechách II*.
kolektiv autorů, Polná 1242-1992
Kudrnáč V., *Úplný adresář politického okresu Německý Brod*, 1903
Pamětní kniha města Polné 1914-1934, SOKa Jihlava
Pojmon František, *Polná, popis dějepisný, místopisný a statistický*, 1897
Půža František, *Poddanství lidu vesnického na bývalém panství polensko-přibyslavském*
Radouš Rudolf, *Škrobárenský průmysl v Polné*, strojopis, archiv KZHP
Rérych Břetislav, *Polná, průvodce po městě a okolí*, 1927
dokumentace z archivu Klubu Za historickou Polnou

ThDr. Anton Janko pohřbíval ve Ždírci Jana Hrůzu

V šedesátých letech 20. století, kdy u nás nastalo jisté politické uvolnění, byla znovu oživena tematika hilsneriády. Opět se vynořila otázka, zda Anežku Hrůzovou zabil v roce 1899 její bratr Jan. Příčinou mělo být její sdělení bratrovi, že se hodlá vdávat, což vedlo ke sporu o dědictví. Této verzi podlehl dočasně i T. G. Masaryk, když se počal zabývat otázkou rituální vraždy.

Připravoval jsem tehdy knížku o vraždě v Polné, když se na mne obrátil zemský rabín dr. Richard Feder, který přežil vězení v Terezíně. Měl velký zájem, aby se dokázalo, že Židé neměli nic společného s touto vraždou. Dozvěděl jsem se, že Jana Hrůzu zpovídal na smrtelné posteli katolický kněz ze Ždírci u Polné Anton Janko a v roce 1943 jej pohřbíval ve Ždírci.

Anton Janko se jako Němec narodil 29. srpna 1909 ve Studénce /Muckenbrunn/ u Jihlavy. Jako Němec byl po válce dán na práci a o žních 1945 pracoval na statku havlíčkobrodského primáře MUDr. Pavla Trnky v Jiříkově u Habrů. Pak byl zařazen do odsunu. Avšak pro jeho dobrý vztah k Čechům mu bylo nabídnuto, aby zůstal v v Čechách. On však cítil křesťanskou povinnost být spolu se svými věřícími, a tak dobrovolně odešel do Německa. Zde nejdříve působil jako kaplan v Taunusu nedaleko Frankfurtu nad Mohanem. Později vyučoval na filozoficko-teologické vysoké škole v Königsteinu.

kněz Anton Janko

V roce 1968 jsem byl jako stipendista v Institutu pro evropské dějiny v Mohuči. Když jsem zjistil, že Anton Janko působí v Taunusu, zajel jsem za ním. Dodnes mám před očima živý obraz, když jsem zazvonil u fary a z okna vyhlédl farář Janko. Chápu, že zprvu nemusel mít ke mně důvěru, ale když jsem se mu svěřil, že píši knihu o hilsneriádě a znám okolí Polné, projevil zájem o pohovor. Seděli jsme v jeho pracovně. Upoutalo mě, že na regálech mezi knihami měl sešity exilo-

vého časopisu *Svědectví*, které vydával v Paříži Pavel Tigrid.

Když přišla na pořad našeho rozhovoru otázka, zda se Jan Hruža při zpovědi přiznal k vraždě své sestry Anežky, řekl farář Anton Janko: „Kdybych se byl při zpovědi dozvěděl věc, která by pomohla očistit nevinně nařčeného, nemohl bych sice také zpovědní tajemství vyzradit, byl bych však povinen o tuto očistu usilovat, abych sám nezůstal ve hříchu.“ Z celého rozhovoru jsem nabyl přesvědčení, že Jan Hruža skutečně svou sestru Anežku nezabil.

Pan Walter Kuba z Polné mi napsal, že dr. Janko patřil každé dva roky k pravidelným účastníkům zájezdů z Německa na Polensko. „Zařizoval jsem pro něho konání mší v jeho bývalé faře ve Ždírci, ve Štokách a ve Stříteži. Při poslední návštěvě v kostele ve Ždírci dokázal zazpívat chorál „Svatý Václave, vévodo české země“...“, sdělil mi pan Kuba.

Dne 26. srpna 2000 zemřel profesor ThDr. Anton Janko na klinice v Neumarktu v Horní Falci a byl pohřben v Berchingu nedaleko hrobu své matky. Po celý svůj život v Německu podporoval snahy o opětovné sblížení Čechů s Němci. Zasloužil by si, aby při pravidelných česko-německých setkáních v Jihlavě bylo jeho jméno a činnost připomenuto s úctou.

Dr. Bohumil Černý se narodil 1. června 1922 v Chrudimi. Po absolvování gymnázia v Německém Brodě studoval na FF UK v Praze. Od roku 1953 pracoval v Historickém ústavu ČSAV v Praze. Pro svoje politické postoje v letech 1968-69 byl propuštěn a v 70. a 80. letech politicky i občansky diskriminován. Pracoval v archivu Čs. spořitelny a publikoval pouze v samizdatech, vydávaných v zahraničí. Od roku 1990 vědeckým pracovníkem Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV. Zabývá se historií německo-českých vztahů, stalinismu a nacismu. Speciálně se zaměřil na dějiny českého antisemitismu. Z dlouhé řady statí, reportáží a významných prací vybočuje precizní zpracování případu Leopolda Hilsnera v populárně-naučné studii *Vražda v Polné*, která se dočkala čtyř vydání (1968, 1990, 1999 a 2000). Na téma hilsneriády absolvoval řadu přednášek (Praha, Havlíčkův Brod, Hradec Králové, Vídeň aj.) a několik rozhlasových pořadů. Do archivu Klubu Za historickou Polnou věnoval svůj bohatý osobní archiv hilsneriády.

Zrušení roboty na Polensku – dodatky a opravy

Ve sborníku Polensko, roč. VIII., IX. a X., jsem publikoval seriál *Zrušení roboty na Polensku*. Pro úplný přehled robotujících v jednotlivých obcích Polenska byly použity přehledné tabulky. Při opisu, přepisu a korekturách však došlo k drobným nepřesnostem, což se bohužel v takových případech někdy stává. Považuji proto za správné publikované tabulky doplnit a opravit.

V Polensku č. 1/1999 – Brzkov, součet dnů potažní 2 185, správně má být 2 184.

V Polensku č. 2/1999 – Dobroutov; tabulka ukončena čp. 65. Dokončení zbývajících čp.: Jan Anděl, čp. 66, domkář, úrok 18 3/4 kr., jistina výkupní 2 zl. 5 kr.; František Vomlel, čp. 69, 1/3 lán, robota potažní 52 dní s 2 voly, pěší 4 dny, úrok 27 3/4 kr., jistina výkupní 61 zl. 40 kr.; Václav Vomlel, čp. 73, 1/3 lán, robota potažní 52 dní s 2 voly, pěší 4,3 dne, úrok 40 2/4 kr., jistina výkupní 63 zl. 20 kr.; Kašpar Čaloud, čp. 74, 1/2 lán, robota potažní 78 dní s 2 voly, pěší 6,5 dne, úrok 47 2/4 kr., jistina výkupní 93 zl. 25 kr. Dobroutov celkem: robota potažní s 2 voly 2 184 dní, s polem 624 dní; robota ruční placená 182 dní, bez náhrady 26 dní, úrok placený 35 zl. 18 3/4 kr.; celkové ocenění 502 zl. 48 2/4 kr., z toho odpadá 1/3, to je 167 zl. 36 kr., jednu polovinu zbývajících částí uhradí země a druhou polovinu uhradí povinné obce, to je 167 zl. 36 1/4 kr.; za 20 roků 3 352 zl. 5 kr., při katastru Polná 18 zl. 30 kr., celkem 3 370 zl. 35 kr.

V Polensku č. 3/1999 – Hrbov, dny roboty ruční neplacené omylem uvedeny ve sloupci ÚROK, správně má být u čp. 8 26 dní ve sloupci NEPLACENÁ RUČNÍ. Poděšín doplnit dle výkazu z roku 1777 čp. 19 – rychtářský statek.

V Polensku č. 4/1999 – Věžnička, Vavřinec Vomela napsáno čp. 28, správně má být čp. 38.

V Polensku č. 1/2000 – Janovice, ve sloupci úrok u Petra Peřiny čp. 30 má být správně 11 1/4 kr.

V Polensku č. 2/2000 – Polná město; čp. domu 57 – čísla pop. 111 a 112 zrušena, neboť na místě těchto domků postavena „chlapecká“ škola. Obdobně na místě čp. 131, 132 a 133 postavena „dívčí“ škola s čp. 79. Slavná obec – město Polná č. d. 1, čp. 1 povinnost pro panství. Novoroční činže – relnice za 2 telata a 1 vědro másla, též urbární činže 2 obecních gruntů, celkem 45 zl. 45 kr.

Redakce Polenska se čtenářům za tyto nepřesnosti omlouvá. Pokud si budete chtít vložit opravný lístek do příslušných čísel sborníku, vyzvedněte si tento v knihkupectví Linda.

Ferdinand Pujman z Nížkova

Nejvyšší metou, ale i uznáním, zřejmě každého umělce (herce, režiséra, operního pěvce, výtvarníka, tanečníka...), je působit v Národním divadle. Fakt, že budova ND byla postavena z veřejně konaných sbírek, že v roce 1881 divadlo vyhořelo, aby pak byly pořádány další, nové, ještě větší sbírky na stavbu nového Národního divadla, je zakořeněn snad v každém z vlastenecky smýšlejících Čechů a Moravanů. Toto národní vědomí umělcovu touhu – stanout na prknech našeho nejvýznamnějšího kulturního stánku – ještě více umocňuje. Avšak těch, kterým bylo dopřáno působit v Národním divadle, mnoho není.

V Národním divadle působilo i několik jedinců spojených s Polnou a jejím okolím. Kromě umělců to byli a jsou i zaměstnanci ND, zajišťující jeho plynulý chod a starající se o zázemí a dobrou přípravu herců, tanečníků a zpěváků. V současné době je to herec Jiří Krytinář, který vystupuje v několika činoherních představeních (např. *Sluha dvou pánů*) a v opeře *Carmen* po boku Dagmar Peckové. Údajně od poloviny dvacátých let zpíval ve sboru opery polenský rodák Oldřich Kaplan, který zde v důchodovém věku pak vykonával funkci vrátného. V maskérně ND pracovali Václav Kunc st. a Václav Kunc ml. (krátkou dobu i se svým synem Václavem). V oblasti správní (v tiskárně ND) pracovala Vlasta Ortová, rozená Šturcová z Polné a dodnes zde působí Věroslava Kuncová, rozená Šturcová. V letech 1994-2001 působil v Radě ND Zdeněk Neubauer. Od roku 1921 do roku 1960 (s přestávkou 1950-1956) byl v Národním divadle operním režisérem Ferdinand Pujman, rodák z nedalekého Nížkova.

S příjmením Pujman (Pojman, Poimon, Pojmann), které se v zápisech různě komolilo a tvarovalo, se v historických pramenech našeho regionu setkáme poměrně často. O nízkovských Poimanech je nejstarší zpráva z roku 1312, kdy Vikart z Polné potvrdil nízkovskému rychtáři Poimonovi všechna předešlá práva a nízkovskou rychtu osvobodil od poddanských dávek¹⁾. Výskyt tohoto různě psa-

ného příjmení na Žďársku, Jihlavsku a Polensku je častější než v jiných oblastech Čech a Moravy. V pražském telefonním seznamu najdeme všehovšudy šest Pujmanů. Z polenských občanů si připomeňme Františka Pojmona, kněze a autora publikace *Polná*, nebo továrníka Václava Pojmanna, který zakoupil pro muzeum a Sokol zámek a hrad.

Ferdinand Pujman se narodil 23. května 1889 v Nížkově, v rodině ředitele místní školy. Otec měl v obci významné postavení, byl také ředitelem kůru a hrál výborně na varhany. Na přání rodičů Ferdinand Pujman vystudoval v letech 1906-1912 stavební inženýrství na pražské Vysoké škole technické.²⁾ Jeho záliba ve zpěvu ho při studiích přivedla nejprve do soukromé hudební školy A. Heřmana, kde studoval zpěv po dobu 5 let, a posléze docházel 2 roky k V. Viktorinovi a H. Laškovi. Pro poranění hlasivek však studium zpěvu přerušil a věnoval se hře na klavír a na varhany.³⁾ Svě znalosti postupně prohluboval a zdokonaloval se v hudební teorii. Se svolením Otakara Ostrčila navštěvoval zkoušky Orchestrálního sdružení.

Pujman se stal v letech 1907-1913 mimořádným posluchačem filozofické fakulty UK. Zde navštěvoval přednášky Z. Nejedlého, O. Zicha, A. Nováka, J. Šusty, K. Chytila a F. Čády z oborů estetiky, instrumentace a dějin opery. Zajímal se také o filozofii, středověkou estetiku a díla F. Palackého a J. Jungmanna. Soukromou praxí stavebního inženýrství si otevřel v roce 1912, od roku 1917 byl zaměstnancem Zemského výboru v Čechách.⁴⁾

Přelom v životě Ferdinanda Pujmana nastal v roce 1919. Tehdy, ještě vedle hlavního zaměstnání, nastoupil dráhu operního režiséra ve Státním divadle v Brně.⁵⁾ Všestranně vzdělaný estetik opery chtěl prorazit s novými, netradičními postupy ve stylizaci a jevištní úpravě operních děl. Pujman kladl důraz zejména na výtvarnou jednoduchost, souměrnost a shodu hudební, pohybové a herecké složky a scénografii. Jeho metody pronikavě zasáhly do tradičních představ o právech a zvyklostech herců, hudebníků a operních pěvců. Postupně si získal řadu příznivců, především u mladších interpretů, ale měl i řadu konzervativních odpůrců. Svůj „český moderní styl“ si vyzkoušel v Národním divadle, kde hostoval od roku 1921, a kde si své ná-

zory znovu ověřoval v praxi. V tomto roce byl již definitivně uvolněn Zemským výborem pro funkci operního režiséra.⁶⁾

Pujmanův nový styl práce zaujal hudebního skladatele a dirigenta Otakara Ostrčila /1879-1935/, v letech 1920-1935 šéfa opery ND. Vzájemná spolupráce Ostrčila a Pujmana znamenala další vývoj v ND a období 20. let se stalo významnou epochou v jeho dějinách.

V roce 1926 ND nabídlo Pujmanovi trvalé angažmá. Přestože Pujmanovo mnohdy revoluční řešení se zpočátku nesetkávalo s úspěchem a porozuměním a některé premiéry nesklidily zasloužené ovace, pokračoval spolu s Ostrčilem v tvůrčích zápasech. Záhy oba našli pevnou oporu v řadách většiny pěvců a také vedení ND jejich nový jednotný operní styl akceptovalo. V týmu se objevili noví výtvarníci: Josef Čapek, Josef Lada, Josef Wenig, Jan Zrzavý... Otakar Ostrčil postupně vytvořil soubor vynikajících pěvců a spolu s režisérem Ferdinandem Pujmanem položili základy moderního českého inscenačního slohu.⁷⁾ V sérii operních představení vynikl zejména cyklus Smetanových oper (premiéry v letech 1922-1924, opakování v letech 1927 a 1934), všechna představení režíroval Pujman ve výpravě Františka Kysely. Vedle, rovněž významného českého operního režiséra Václava Kašlíka, byl Pujman záhy zařazen mezi vynikající české umělce – interprety Smetanova díla.⁸⁾

Od počátku 30. let se kromě režie Pujman zabýval i psaním libret (úspěšná byla např. Gladkovova *Nová země* /hudba Alois Hába/ či *Matka* /Alois Hába/) a překladem (*Rigolletto* /G. Verdi/, *Boris Godunov* /M. P. Musorgskij/, *Sadko* /N. A. Rimskij-Korsakov/, *Vojna a mír* /S. Prokofjev/ aj.)⁹⁾

V období protektorátu byla činnost českých divadel přerušena. V roce 1944 byla Pujmanovi umělecká činnost zakázána.

V roce 1945 byl Pujman jmenován dramaturgem opery a v roce 1947 vrchním režisérem. Na scéně ND se jeho příčiněm nadále upřednostňovala díla domácího repertoáru.

Po převzetí moci komunistickým režimem v roce 1948 se v duchu doby zařazovaly opery ruských a sovětských autorů, z nichž některé dosáhly velkých úspěchů i návštěvnosti. Zde je dobře si však připomenout, že do ND byly pořádány organizované zájezdy vzorných

pracovníků, členů ROH a členů JZD z venkova, a např. na operu Mejtusova *Mladá garda* chodili povinně žáci základních a středních škol. Tento repertoár ND, kdy přehnaně převažovala díla z východu (Prokofjev, Čajkovskij, Rimskij-Korsakov, Borodin a d.), „vydržel“ až do konce 50. let. Ostatně porevoluční vedení ND, v jejímž čele stanul Otakar Jeremiáš, jinou tvorbu nepřipustilo. Opera za dramaturgického působení Ferdinanda Pujmana zcela vypustila klasická operní díla a moderní světovou tvorbu 20. století. Politické ovzduší pěstovaného strachu v 50. letech řadu lidí, a bohužel i umělců, změnilo a poznamenalo. Vraťme se však k osobě F. Pujmana a jeho další umělecké a pedagogické činnosti.

Od roku 1921 F. Pujman vyučoval na pražské konzervatoři mimiku a operní režii. Působil zde jako dramaturg a režisér operní školy a operního studia (od roku 1926), které založil s O. Ostrčillem. V roce 1946 založil na AMU operní oddělení, v letech 1949-1959 byl již řádným profesorem AMU. V letech 1950-1959 byl vedoucím katedry operní režie a zpěvu.¹⁰⁾ Z mnoha žáků, které vychoval si připomeňme alespoň hudební skladatele Zbyňka Vostřáka a Ivo Jiráska.

Ferdinand Pujman

Neméně významnou byla Pujmanova činnost publicistická. Časopisecky se uvedl již v době svých studií na vysoké škole. Svě příspěvky publikoval ve více než 30 časopisech a novinách. Jeho teoretické znalosti byly skutečně obdivuhodné, a co je na Pujmanovi příznačné, a na tom se shodla řada odborníků, že totiž své teoretické myšlení dokázal precizně přenést do praktické podoby. Svoje režisérské metody měl důkladně promyšlené a to se velmi pozitivně promítlo na scéně ND před zaplněným hledištěm. Poučné byly, a dodnes jsou, Pujmanovy mo-

nografické studie a kritické statě. Rovněž jeho metodické pokyny vydané tiskem jsou v současnosti používány při výuce i v praxi. Sa-

mozřejmě, že k jeho životní tvorbě musíme ještě přičíst bohatou přednáškovou činnost (o Smetanovi, Fibichovi, Foerstrovi, Ostrčilovi, V. Novákovi, K. Burianovi, Vodákovi, o ND, o středověké estetice apod.)¹¹⁾

Z jeho uměleckého působení v zahraničí si připomeňme světovou premiéru inscenace Hábovy opery *Matka* v Mnichově v roce 1931, uvedení *Prodané nevěsty* v Rize (1934) a v Tallinu (1937) nebo opery *Dalibor* v Bělehradě (1935)¹²⁾

Ferdinand Pujman byl od roku 1919 manželem spisovatelky a básničky Marie Pujmanové, rozené Hennerové (1893-1958). Krátce po svatbě mladí manželé údajně navštívili Nížkov, kde pobýli několik dnů. Zda Pujman udržoval kontakt se svou rodnou obcí později, jsem nezjistil, a pokud vím, neměl v Nížkově ani žádné blízké příbuzné.

Za dobu své působnosti v Národním divadle Ferdinand Pujman uvedl 88 děl, převážně oper a baletů, od 48 různých autorů. Až do konce života měl podstatný vliv na chod opery Národního divadla po stránce ideové, repertoárové i provozní. V roce 1958 byl jmenován zasloužilým umělcem.¹³⁾

Významný český umělec zemřel 17. prosince 1961 v Praze, letos tomu bude 40 let.

Poznámky:

1) František Půža, *Poddanství lidu vesnického na bývalém panství polensko-přibyslavském*, str. 123

2) kolektiv autorů, *Národní divadlo a jeho předchůdci*, Academia Praha, str. 397

3) tamtéž

4) tamtéž

5) Frant. Černý a Eva Kolárová, *Sto let Národního divadla*, Albatros Praha 1983, str. 99

6) kol. aut., *Národní divadlo a jeho předchůdci*, str. 397

7) Ladislav Šíp, *Česká opera a její tvůrci*, Supraphon 1983, str. 200

8) tamtéž, str. 66

9) Anna Hostomská, *Opera*, SNKLHU 1958, str. 119, 428, 455, 480 a 747

10) kol. aut., *Národní divadlo a jeho předchůdci*, str. 398

11) tamtéž

12) tamtéž

13) kolektiv autorů, *Národní divadlo*, Panorama Praha 1982, rejstřík – písmeno P

Za pomoc při dohledávání pramenů z fondu Národního divadla děkuji Zdeňku Neubauerovi.